

V. BEŠEVILIEV, *Die Thraker im ausgehenden Altertum*, în *Studii clasice*. București, III, 1961, p. 251—263.

În legătură cu importanta problemă istorică a romanizării și a persistenței populației trace la sfârșitul epocii antice, V. Beševliev întocmește o nouă culegere de știri literare, epigrafice și papyrologice. „Vreau să expun dovezile care vorbesc de persistența tracilor din sec. IV pînă în sec. VI — scrie el — și să le discut foarte pe scurt” (p. 252). Mijlocul de documentare principal îl formează numele proprii, a căror valoare istorică și etno-lingvistică este considerabilă, îndeobște admisă; în al doilea rînd, indicațiile „Thrax (Bessus)” despre numeroase personaje importante ale epocii. Informațiile adunate de V. B. sînt în chip firesc mai numeroase și mai variate decît cele grupate anterior de W. Tomaschek (1881, 1893), C. J. Jireček (1902, 1911), Al. Philippide (1923), G. G. Mateescu (1923, 1926 etc.); iar în ce privește documentarea asupra antropimelor trace, V.B. nu s-a limitat la cele oferite de culegerea lui Dečev¹, ci a scrutat direct imensul material documentar: texte istorico-literare greco-romane, cronicarii bizantini, inscripțiile, papyri, din secolele

III—VII. Au rămas totuși nesemnătate materiale și informații, unele importante, care vor fi indicate aici pe scurt, dată fiind covârșitoarea valoare ce revine elementului tragic și traco-moeso-roman pentru istoria Europei sud-estice și cu deosebire în procesul etnogenezei romînilor. Repertoriul bogat al lui V. B. nu e complet, are multe lacune, iar în ce privește metoda și sistemul de expunere sînt de făcut unele rezerve și obiecții. „Înșirarea dovezilor este pe cît posibil cronologică” (*die Reihenfolge der angeführten Zeugnisse ist möglichst chronologisch*, p. 252). Acest „pe cît posibil” trebuia referit numai la inscripții care în majoritate se pot încadra cronologic numai cu aproximație, în timp ce informațiile literare-istorice sînt bine delimitate și trebuiau expuse în ordinea firească a succesiunii lor, după perioade și chiar după ani; criteriul cronologic nu este respectat nici acolo unde se oferea ca ceva sigur, iar criteriul logic-istoric (după categorii, importanță, ierarhie etc.), într-o rînduială organică, apare de asemenea aplicat inconsecvent.

Vom menționa (în ordinea expunerii autorului) cîteva din corectările și completările mai de seamă necesare la repertoriul lui V. B. Începînd cu sfârșitul secolului al III-lea, se expune seria de „adresanți” ai rescriptelor imperiale dintre 291—304 (*Cod. Iustin.*), unde sînt menționate nume ce nu par a fi trace, ca Zania (Aurelia Zania Anti-

¹ D. Detschew (Dečev), *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957; repertoriu cu foarte multe erori și lipsuri: cf. recenziile critice: *SCIV*, IX, 1958, p. 213—217; *Dacia*, N. S. II, 1958 [1959], p. 520—526; a dause: V. Beševliev, *Balkanskoe Ezikoznanie*, Sofia, I, 1959, p. 65—68; cf. *Cercetări de lingvistică*, Cluj, VI, 1961, p. 218—219.

patra, IV, 49, 9); spre a se întoarce la (275) asasinul împăratului Aurelianus, tracul *Mucapor* „dux” (*SHA*). Dintre elementele de conducere în ierarhia romană sînt omise: *Mucatra*, praepositus leg. VII Claudia la Viminacium, CIL III 8275, 4a; *Dinitius* praepositus leg. IV Flavia, JÖAI VI 1903, Bbl. 5,65 ambii la sfîrșitul secolului al III-lea; *Zelicenthus* guvernator al Cappadociei sub Diocletianus, *Acta sanct.*, nov. 168 și 340. În schimb din tabelul de martiri cu nume trace (p. 253) sînt de omis numele *Kerkas* (grec), *Mocios* (latin, eventual semitic), chiar dacă purtătorii lor puteau să fie din Tracia-Moesia, traco-romani. *Tautomedes*, dux Daciae Ripensis (*Cod. Theodos.* XV, 1, 13; a. 364), trac după unii (Tomaschek, Mateescu, Dečev etc.; p. 254), e mai curînd germanic, eventual variantă a numelui *Teutomer*. Un „ordinarius *Dizas*” (nume trac) într-o inscripție creștină greacă din Asia Mică (Grégoire, *Recueil*, 1922, p. 345 = *Denkschr.*, Wien, 1921, II p. 87) e de fapt „ordinatus (centurio)” ori (după Keil-Premierstein) în sens creștin, „ordine sacre donatus”.

În legătură cu pătunderea creștinismului și sfîrșitul credinței păgîne în zonele trace, se afirmă (p. 255) „die in Bulgarien gefundenen thrakischen Heiligtümer sind nicht einfach verlassen und so in Vergessenheit geraten und allmählich zu Ruinen geworden, sondern wie die archäologischen Funde zeugen, mit Schwert und Feuer vernichtet worden”; — este o interpretare ipotetică scoasă din considerații arheologice neconvingătoare, care ar presupune o veritabilă cruciată a neofiților creștini din Tracia în secolul al IV-lea contra sanctuarelor păgîne traco-romane; ideea este inutilă, căci, cum e în firea lucrurilor, era suficientă abandonarea și eventuale incendii fortuite ori cutremure pentru ca în cîtiva ani sau decenii orice clădire pustie ori cît de masivă să se prăbușească în ruine. În schimb, justă și ingenioasă este observația autorului că răspîndirea creștinismului a contribuit la înlăturarea antroponimelor indigene; dar la traci (remarcă el) acestea persistă pînă la începutul secolului al VII-lea, alături

de cele mai numeroase latine-romanice (*Iustus, Iustinianus, Iustinus, Constantinus, Rufinus, Martinus, Valerianus* etc.) și creștine (*Petrus, Ioannes* ș.a.). E necesar de adăugat că, în același timp, la illiri antroponimele naționale dispar integral în secolul al IV-lea: după aceea se cunoaște un singur antroponim illir (*Dasianus*, a. 514). Are dreptate autorul constatînd că în secolul al V-lea antroponimele trace sînt mai puține decît în secolul IV ori în secolul VI; dar personajele de această origine, cu rol politic și militar de prim rang în imperiul răsăritean sînt totuși numeroase. Dintre aceste personaje este amintit la 433 (p. 255) acel „byzant. Heerführer Dionysios [V. B. scrie Dionysos] dem Geschlecht nach ein Thraker”, despre care era necesar a preciza că fusese consul la 429 și magister militum per Orientem (Seeck, *RE* V col. 915; *Regesten*, p. 354—7). Despre istoriograful-ambasador Priscus Rhetor încă se spunea că era trac (ὁ θράξ, Malalas, *Chron. Pasch.*, Theophanes); știrea trebuia menționată, chiar dacă este deocamdată echivocă din punct de vedere al etnicității.

În mase compacte apar elementele trace în armata bizantină la sfîrșitul secolului al V-lea; dar și aici știrile documentare nu sînt valorificate în toată plinătatea lor. Astfel, între comandanții „corpului expediționar contra isaurilor 492, alcătuit din bessii (traci), goți și sciți” (p. 256), trebuia menționat un personaj important: Iustinus împăratul de mai tîrziu, iar între cei din expediția contra persilor (502), alături de *Zimarchus* (nume trac) sînt de amintit același Iustinus, Patriciolus și fiul său Vitalianus, celebrul adversar al împăratului Anastasius și conducător al luptei separatiste a moeso-romanilor, care era trac nu numai în baza informației lui Euagrius [V. B. îi zice „Euagrio”] și a numelui *Cutzis*, ci și a altor informații și criterii istorice¹. În legătură cu Iustinus I (518—527), a cărui origine tracică este evidentă, autorul repetă eroarea: *Boraides*

¹ Despre *Obtrșia* și răscoala lui *Vitalianus*, cf. *Omagiu lui P. Constantinescu-Iasi* (în pregătire).

nepot al împăratului Iustinianus („einer von den Neffen des Kaisers Iustinian I. trägt den thrakischen Namen Buraidēs”, p. 256); este vorba de cei trei frați, „prinții” Germanus, Iustus și Boraides, nepoți ai lui Iustinus I, considerați multă vreme ca nepoți ai lui Iustinianus I, din cauza unei greșite emendări în textul lui Procopiu, VII, 40,5 Ἰουστινῶς ὁ Γερμανοῦ θεῖος¹. Rectificarea acestei erori a eliminat decalajul de o generație în ramura celor trei frați din numeroasa familie iustiniană, a cărei etnicitate tracă rezultă cu absolută evidență atât din știrile oferite de izvoarele literare-istorice, cât mai ales din antroponimul *Boraidēs*, purtat nu numai de fratele lui Germanus și văr al lui Iustinianus I, ci și de un fiu al lui Germanus: Iustinus-Boraidēs (Procop., II 3, 26 etc.); ultimul exemplu, împreună cu *Boraidēs* doryphorus al lui Belisarius (Procop., III 16, 9) și *Buraido* (CIL, VIII 5229) sînt de adăugat la tabelul întocmit de către V.B. (p. 256–7); iar la numele *Ziper* (trac) se poate adăuga *Zibir* (CIL, VIII 17979). Sînt de îndreptat apoi (p. 257) cîteva erori de amănunt: „Ziper nach Agathias Schildträger des Heerführers Marcellinus” este o neînțelegere a textului

¹ Eroarea a fost cauzată de „emendarea” arbitrară făcută de Maltretus (1662) în textul clar al textului, unde în loc de Ἰουστινῶς, cum era în toate codicele, s-a scris Ἰουστινῶν; Maltretus era derutat de interpretarea cuvîntului ἀνεψιός pe care N. Alemannus îl considera „nepot”, nu „văr” cum era în realitate. H. Kallenberg (*Germanus Iustinians Vetter, nicht Nefte, in Berliner Philol. Wochenschrift*, 1915, col. 991–992) a explicat confuzia: cei trei frați nu pot fi nepoți, ci sînt veri ai lui Iustinianus I, fiind și cam de aceeași vîrstă (cf. Jireček, *Gesch. der Serben*, I, p. 81). Iordanes, *Get.*, LX numește pe Germanus „frate al lui Iustinianus” (*fratri suo Germano patricio*), cf. Benjamin, RE, VII, 1258; dar în alte locuri (XIV, 81, XLVIII, 251) îl numește „fratruelis” (= văr). Fără valoare este încercarea lui E. Gerland de a emenda textul lui Procopius scriind Ἰουστινῶς ὁ Ἰουστινιανῶς θεῖος și declarînd oricum pe Germanus nepot al lui Iustinianus I (*Philol. Wochenschrift*, 1930, 566–7, cu bibliografie). din care lipsește tocmai piesa principală: articolul lui Kallenberg).

Agath. IV 18 Ζίπερ ὁ Μαρκελλίου δoryφόρος, în care genitivul arată filiația: Ziper fiul lui Marcellinus și doryphorus al generalului traco-roman Martinus în campania din Lazica (556).

După înșiruirea cîtorva traco-romani din vremea lui Iustinian, se trece (p. 257) la „Schriftquellen der postjustinianischen Zeit”: *Tiberius Constantinus* II (578–582), *Busas*, *Comentiolus*, *Ioan Mystakon*, *Castus*, *Buraidēs*. Lista este foarte modestă, de aici lipsesc mulți traco-romani, cei mai de seamă *Iustinus* II (565–578) nepotul de soră al lui Iustinianus I și *Focas*, centurion din trupele Moesiei, care în fruntea răscoalei contra lui Mauricius, ajunge împărat la Bizanț (602–610); originea lui tracă este atestată clar de Ioan din Antiochia (FHG V p. 37 = *Hermes*, VI, 1872, p. 362): ἦν δὲ τῶ γένει θρᾷξ. La p. 258 autorul revine la perioada lui Iustinianus I pentru a înșira (după Procop.) formații, comandanți și cîteva ostași romano-bizantini de neam tracic, participanți la războaiele dintre 527–552, a) cu perșii, b) cu vandalii, c) cu goții; lipsurile documentării sînt aici ceva mai mari; la grupa a) amintește doar pe *Buzes*, *Cutzis* și *Florentius*; sînt de adăugat în afară de generalissimul *Belisarius* și de *Tzitta* (din Tracia), ca figuri importante: *Ioan*, *Cyrrillus*, *Marcellus*, *Germanus*, *Dorotheus*, *Domenziolus*, *Martinus*, *Senecio*, *Constantinus*; b) *Himerios* și *Petros*, – de adăugat *Dorotheus*, *Cyprianus*, *Valerianus*, *Martinus*, *Rufinus*, *Barbatus*, *Boraidēs* etc.; c) de adăugat: *Constantinus*, *Bonus*, *Damianus*, *Gudila* ș.a. Din campania contra Perșilor în Lazica, este de amintit tracul *Benilos* (frate al lui Buzes), cu nume trac (Procop. VIII 9,5; 13,9), comandant al unor detașamente romane.

Utilă și circumspectă, exhaustivă, este expunerea știrilor din anii 530–540 despre mănăstiri cu călugări „de neam bessic (trac)” prin regruparea și analiza făcută (p. 260–261) de V. B. (care se pronunță pentru autenticitatea lor), aceste știri controversate devin mai verosimile și convingătoare în sensul persistenței multor elemente etnice și chiar a limbii trace în secolul al VI-lea. Spre a

încheia secolul al VI-lea, se citează cîtiva „proprietari de latifundii” cu nume trace: Ζημα χαρσου, Σευφ ου, Τορουφ ιου; dar nici unul nu e sigur de această origine: primul este unicum (eventual trac), celelalte două alesate în Egipt, unde sînt frecvente numele cu *Seuth-* (Σευθχιον, Σευφευς, Σευφι etc.; F. Preisigke, *Namenbuch-Papyri*, 1922, col. 381), care nu sînt trace, ci egiptene, asemănătoare din împlinire cu tracicul *Seuthes*; la fel *Taruthin-* (ibid., col. 417). După 600, autorul identifică trei nume trace în Egipt: Fl(avius) *Tzillas*, *Nestos* și *Zipas*; caracterul lor etno-lingvistic este echivoc: dar lectura „Zipas” (eroare de tipar?) e de fapt ZITTA în papyrusul respectiv, iar originea tracă rămîne dubioasă pentru toate trei antroponimele.

Drept *Ploudiv*, ce continuă deformat toponimicul greco-tracic *Pulpudeva* (Iordanes, *Romana*, 221 „Pulpudeva, quae nunc Philippopolis”, 283 „que dicebatur Pulpudeva”), traducere-adaptare la traci a gr. Φιλιπποπολις (trac *-dava*, *-deva* = gr. πῶλις), autorul scrie (p. 262) „die Slaven den Namen der Stadt nicht von ihren griechischen Bewohnern, sondern von der thrakischen redenden Bevölkerung der Umgebung kennen gelernt haben”, — ceea ce este o înțelegere deformată a lucrurilor, interpretare forțată a semnificației etno-lingvistice a toponimiei: un nume ca *Pulpudeva*, adaptare după *Philippopolis*, s-a răspîndit în rîndul populației mai ales rurale, traco-romane menținîndu-se alături de cel oficial și „urban” *Philippopolis* (*Trimontium*) și de restul toponimiei de origine veche tracică (*Durostorum*, *Serdica*, *Beroia* etc.), fără să fie necesar ca populația care utiliza topon. „Pulpudeva” să fi vorbit efectiv pînă la venirea slavilor limba indigenă tracică (din care a fost luat în epoca ellenistică ori romană elementul lexical și toponimic *-deva*); vechea ei limbă era pe cale de dispariție, înlocuită de latina populară¹. Aceeași

concluzie în ce privește întreaga toponimie și hidronimie a teritoriilor traco-moesice, care poate fi tracică, respectiv latino-romană, perpetuată pînă azi la popoarele slave stabilite aici, — dar care nu dovedește că cei care o utilizau în secolele VI—VII (provinciile traco-romani) ori după această perioadă (slavii) vorbeau limba tracică ori latina din ale căror elemente lexicale-toponomastice s-au numit localitățile și apele din Tracia și Moesia; toponimia tracă și romană a fost preluată de la populațiile din a căror limbă se formase și a fost perpetuată de triburile slave care s-au stabilit aici, — în timp ce limba vie tracică fusese înlăturată înainte de secolul al VII-lea.

Sînt fără îndoială juste concluziile autorului (p. 263) despre persistența tracilor pînă la venirea slavilor, care i-au asimilat în cea mai mare parte. „În sec. V—VI tracii formau un fel de coloană vertebrală a imperiului oriental în Balcani (ca șefi militari, comandanți, soldați, împărați etc.)” („im 5. und 6. Jahrh. bilden sie das Rückgrat des oströmischen Reiches auf dem Balkan...”); dar totodată s-au romanizat în mare măsură (cf. părerile unor erudiți: J. Jung, C. Jireček, W. Tomaschek, Zilliacus, Dečev etc. înșirate pe scurt de autor la începutul studiului, p. 251; M. I. Rostovzew admitea o „romanizare cu totul superficială, nur eine ganz oberflächliche Romanisierung der Thraker”; într-un fel și Gerov, 1959); totuși romanizarea este o realitate, indiferent de gradul pe care vor să i-l atribuie unii erudiți moderni. V.B. e foarte prudent și reține în chestiunea romanizării: „ich habe hier nicht die Absicht, mich mit den bisher vorgebrachten Gründen für die vollständige Romanisierung der alten Thraker auseinanderzusetzen, da ich weder den Platz noch die Zeit dazu für geeignet halte. Das werde ich in einer besonderen Arbeit tun, die ich zur Zeit vorbereite” (p. 252), asupra căreia nu avansează nimic; de aceea lucrarea lui V. B. este așteptată cu legitimă curiozitate și interes; de aceea, în concluziile articolului din 1961, d-se nu vorbește nimic de roma-

¹ Cf. *SCI V*, VIII, 1—4, 1957, p. 253—263 (dispariția limbii și a populațiilor traco-dace); XII, 1, 1961, p. 182—186 (așezarea slavilor în Peninsula Balcanică, contactul lor cu limba tracică, toponimia din secolul VI).

nizarea tracilor, nu face nici o aluzie la efectele și reflexele ei, la durata în timp și spațiu, la legătura firească și necesară între populația traco-moeso-romană și acei păstrători ai romanității balcano-carpatică: populația de limbă latino-romană orientală din sud-estul Europei. Dar există o legătură etnolingvistică între tracii romanizați și romanii balcanici din evul mediu, vlahii (enclavele de aromâni, meglenoromâni și istroromâni), a căror existență nu poate fi justificată și înțeleasă concret fără fenomenul romanizării autohtonilor și păstrarea romanității tocmai prin aceștia. De altă parte, e sigură aserțiunea pusă sub forma unei întrebări de către V. B. că „statul bizantin timpuriu, în ce privește Peninsula Balcanică și populația ei, într-un anumit sens poate fi numit imperiu roman de neam tracic (deshalb dürfen wir die Frage stellen, ob wir nicht das Recht haben, den frühbyzantinischen Staat, was

die Balkanhalbinsel und ihre Bevölkerung betrifft, in gewissem Sinne als ein römisches Reich thrakischer Nation zu bezeichnen)”, p. 263. Dar pentru ca asemenea realitate istorică să devină un lucru evident pentru toată lumea, inclusiv pentru istoriografia modernă cei mai sceptici și exigenți, este necesar un studiu detaliat și circumstanțiat (eliminând în chip firesc tot ce este dubios, greșit, nevalabil), în baza unei documentări exhaustive, a materialului pozitiv și util, care de fapt e mai abundent și semnificativ decât s-a admis până acum și care — studiat sistematic, critic — va ilustra deplin procesul dăinuirii și al romanizării traco-moeso-dacilor, aportul lor etnic-biologic, rolul politic-militar și social-economic în dezvoltarea societății romane și prebizantine din secolul al III-lea până în secolul al VII-lea e.n.

I. I. Russu

N. VULIČ, *Some Questions connected with the Ancient History of our Country and Roman Antiquities* (Serbian Academy of Sciences and Arts. Monographs, vol. 346. Section for Social Sciences, no. 39). Beograd, 1961, 94 p. în 16°, 16 pl. (în sârbeste, cu rezumate în limba engleză).

Studiile strînse în acest volum reprezintă o parte din activitatea științifică desfășurată în timpul celui de-al doilea război mondial de Nicola Vulič, multă vreme profesor de istorie veche la Universitatea din Belgrad. Din pricina împrejurărilor vitrege, ele n-au putut fi publicate la vreme și se tipăresc, acum sub îngrijirea lui George Ostrogorsky, bizantinistul binecunoscut, secretarul secției de Științe sociale a Academiei iugoslave de Științe și Arte.

În ansamblu, e vorba de cercetări de istorie antică a ținuturilor iugoslave, cărora li s-au adăugat trei studii închinete unor probleme de istorie a Imperiului roman, în esență luări de poziție față de unele opinii

exprimate în literatura de specialitate a anilor 1930-1940. Din prima categoric fac parte, pe lângă raportul preliminar asupra săpăturilor executate între 1935-1937 la teatrul roman din Zlokučani, lângă Skopje, cu colaborarea lui Milovan Kokič și a lui Svetozar Radojčić (p. 3-23), studiile intitulate: *Remesiana* (Bela Palanka) (p. 24-30), *Antanoi, într-o inscripție din Bitolia* (p. 31-33), *Lissos (Ljes) sau Issa (Vis)* (p. 59-72), *Procopius, De aedif. IV 1, 17* (p. 73-76) și *Războiul illyric al lui Octavian din anii 35-33 î.e.n.* (p. 77-86).

Relativ bine conservate, ruinele teatrului de lângă Skopje prezintă particularitățile clădirilor similare din întreg Imperiul roman,